

Fricz Tamás

Népi-urbánus vita – még mindig?!

Folk Versus Urban Debate – Never to End?

Összefoglalás

A szerző tanulmányában arra keresi a választ, hogy a huszadik század húszas-harmincas éveiből származó népi-urbánus vita milyen mértékben befolyásolja a jelenlegi politikai és közéleti vitáinkat, a politikai táborok közötti viszonyokat, illetve a nemzettel kapcsolatos elképzeléseket. Három kérdés kerül terítékre: 1. Mi a népi-urbánus vita mélyebb, tágabb jelentősége a magyar társadalom és politika történetében? 2. Miért maradhatott fenn 80-90 évvel keletkezése, illetve huszonkét évvel a rendszerváltás után? 3. Milyen szerepet játszik a vita napjaink politikai konfliktusaiban, a demokrácia konszolidációjában és a nemzeti tudat formálódásában?

Summary

The study seeks to determine the extent to which the debate between rural (“folk”) versus urban values, which emerged some time in the 1920s or 1930s, continues to influence the current debates in political and public life, the interrelationships between the various political groups, and the concepts related to the nation. Three questions are analyzed: 1. What is the deeper relevance of the folk versus urban debate in the history of Hungarian politics and the society? 2. Why has

FRICZ TAMÁS politológus, a politikatudomány kandidátusa, PhD
(fricztamas@gmail.com).

Fricz Tamás – Népi-urbánus vita – még mindig?!

it survived 80 or 90 years after its generation and 22 years after the change of regime? 3. What is the role of this debate in the current political conflicts, the consolidation of democracy and in the development of national identity?

Az alább következő írásban arra igyekszem választ keresni, hogy a huszadik század húszas-harmincas éveiből származó, úgynevezett népi-urbánus vita milyen mértékben befolyásolja, ha befolyásolja egyáltalán a jelenlegi politikai és közéleti vitáinkat, a politikai táborok közötti viszonyokat, illetve a nemzettel kapcsolatos elképzeléseket.

Jómagam egy, a témáról írt könyvemben¹ 1997-ben arra a megállapításra jutottam, hogy a népi-urbánus vita 1988–1990-től jelentős mértékben formálta a magyar politikai tagoltságot, a pártok közötti, sőt a kormányzat–ellenzék viszonyt is. Történt ez annál is inkább, mert a rendszerváltás folyamatában a két legerősebb párt a vitában „érintett” MDF és az SZDSZ volt, közöttük dőlt el az első szabad választás kimenetele, az, hogy mely politikai tábor alakíthat kormányt. Az MDF a népi írók mozgalmából bontakozott ki, míg az SZDSZ a demokratikus ellenzék-ből, melynek meghatározó képviselői egyértelműen az urbánus gondolkodásmódot vallották magukénak. A népi-urbánus gyökerű, eredetileg kulturális ellentét ennek következtében a politikai megosztottság egyik meghatározó faktora lett, annál is inkább, hogy a népi eredetű oldal kormányra került, míg az urbánus vonulat ellenzékbe, sőt, a legerősebb ellenzéki párt lett az SZDSZ; így az ellentét a hatalomért való küzdelem szintjére emelkedett.

Ez a folyamat 1994-től, az MSZP–SZDSZ-koalíció megalakulásával, illetve a Fidesz konzervatív párttá válásával más formában, de folytatódott, és tart egészen napjainkig. Ekkortól arról beszélhetünk, hogy a két baloldali párt áll az ellentét egyik, míg a Fidesz és a KDNP a másik oldalán. Ez a népi-urbánus vita második szakasza, amelyre sokkal pontosabb azt mondani, hogy egy ultraliberális értékrend ütközik meg a nemzeti értékrenddel. A népi-urbánus vita tehát részben átalakult, ám nem tűnt el, napjainkig meghatározó erővel alakítja a politikai, kulturális és közéletünket.

Mindez azonban csak bevezető állítás, amelynek részletesebb kibontása nélkülözhetetlen. Ennek megfelelően, a következőkben három

kérdésre igyekszem választ keresni: 1. Mi a népi-urbánus vita mélyebb, tágabb jelentősége? 2. Miért maradhatott fenn 80-90 évvel keletkezése, illetve húsz évvel a rendszerváltás után? És: 3. Milyen szerepet játszik napjaink politikai konfliktusaiban, a demokrácia konszolidációjában és a nemzeti tudat formálódásában?

A NÉPI-URBÁNUS VITA HÁTTERE

A népi-urbánus vita, bár konkrét, egy országhoz kötődő jelenség, mégis egy sajátos világfejlődés és világtrend keretei között értelmezhető, pontosabban ennek következményeként jelenik meg. E világfejlődés legfontosabb vonása az, hogy az évszázadok során, de különösen a 16. századtól kezdve kialakul a centrum és a periféria, illetve a kettő viszonya. Azaz kialakul néhány vezető nagyhatalom a világban, amelyek dominálják a világgazdaság működését, s egyben gazdasági, politikai és kulturális modellt nyújtanak a többé vagy kevésbé elmaradott országoknak.² A centrum-periféria viszony létrejön az országok között világszinten (az úgynevezett harmadik világ problémája, az Észak–Dél-tengely), de egyben Európában is, méghozzá Nyugat-Európa és Közép-, illetve Kelet-Európa fejlettségi különbségében.³

Az elmaradottság mind a kelet-európai, mind a közép-európai régióknak kettős értelemben jelentett kihívást. Egyfelől létezett a tényleges gazdasági elmaradottság, azaz strukturális hátrányok, fejletlen intézményrendszer, hiányzó infrastruktúrák, alacsony életszínvonal stb. jellemezte ezeket az országokat. Másfelől viszont kulturális elmaradottság is tapasztalható volt, hiányzott a nyugati országokban szervesen kifejlődött polgári (bourgeois) és állampolgári, honpolgári (citoyen) mentalitás, amely elsődleges feltétele egy korszerű, demokratikus alapokon nyugvó piaci társadalom létrehozásának. Ha egy ország strukturálisan is, kulturálisan (mentálisan) is elmaradottnak érzi magát, ha ezt frusztrációval éli meg, s ha változtatni akar ezen az állapoton – ebben az esetben máris a nemzeti identitás újjászervezéséről, illetve az újjászervezéssel kapcsolatos vitákról és kihívásokról van már szó. Közép-Európában (Csehországot, Lengyelországot, Szlovákiát, Magyarországot, a balti államokat, Horvátországot, Szlovéniát és részben Romániát ideértve) évszázadok óta, egészen napjainkig egy „fejlettebb” nemzettudat megteremtésén fáradoznak, ami látványosan sok és visszatérő frusztrációval,

Fricz Tamás – Népi-urbánus vita – még mindig?!

meghasonlással és kínlódással, valamint a szomszédos államok közötti vitákkal tarkított, ki tudja, meddig tartó folyamat.

A centrum-periféria viszony, a fejlett nyugat-európai és atlanti országoktól való elmaradottság mint állapot mindazonáltal sajátos motivációs, szemléleti eltéréseket hoz létre régiók, országok között. Azokban a fejlett nyugat-európai országokban (Nagy-Britannia, Franciaország, Németország) ugyanis, amelyek a centrum, s egyben a minta szerepét is játsszák, az európaiság, az univerzális szemlélet természetes, magától értetődő, hiszen ezek az országok maguk jelentik Európát, s részben az univerzalitást. Ez egyben azt is jelenti, hogy ezen országok értelmiségi-jei, mértékadó körei, de a polgárok számára is az európaiság mint „univerzális” és a nemzeti gondolkodás mint „lokális” szemlélet nem válik el élesen egymástól, pontosabban: nincs közöttük feltétlen diszkrépancia, ellentmondás. (Mindezt az érzetet a közös európai intézmények létrejötte a második világháború után tovább erősítette.) A nemzet politizálása tehát egyben Európa-politizálást is jelent, a centrumban nincs szükség mintakövetésre. (Más kérdés, hogy a világ többpólusúvá, sőt többcentrumúvá válásával – lásd Kína, India, Oroszország – Európa, sőt az Egyesült Államok is lassacskán elveszti vezető szerepét, s a mintakövetésnek új kérdései merülnek fel, ám ennek taglalása nem képezi írásom tárgyát.)

Egészen más a helyzet Közép-Európában és Kelet-Európában, ahol az elmaradottság ténye diszkrépanciát tesz nemzet és (Nyugat-)Európa közé. Az itteni országok azt tapasztalhatták-tapasztalhatják egészen napjainkig, hogy cselekvéseik, politikai, gazdasági stb. lépéseik nem igazán befolyásolják az európai főfolyamatokat, ám ennél is fontosabb, hogy elmaradottságuk következtében kénytelenek különbséget tenni a mintának tekintett Nyugat-Európa és országuk között. A korábbi években hallott „vissza kell térnünk Európába” vagy „Európához tartozunk” szlogenek jól mutatták, hogy egészen az utóbbi időszakig ezek az országok elvesztették a vágyott modellhez fűződő korábbi szoros kapcsolataikat, s ez arra készíti-kényszeríti őket, hogy nemzetfelfogásukat, nemzeti identitásukat is állandóan újraértelmezzék. Természetesen az a tény, hogy a közép-európai országok időközben tagjai lettek az Európai Uniónak, teljesen új lehetőségeket nyitott meg számukra, esélyük nyílt arra, hogy az Európához tartozásukat újraértelmezzék, hogy záruljon az olló. Ám a korábról eredeztethető, évszázados lemaradottság-tudat még

mindig ott motoszkál a közép-, és főleg a kelet-európai, balkáni országok elitjében és polgárságában, még befolyásolja a döntéseket, az identifikáció értelmezését.

Mindebből következik, hogy az elmaradottságból eredő felzárkózásigény (Közép-Európában legalábbis) nem pusztán a modernizációs feladatokat állítja előtérbe, hanem ezekkel szorosán összefonódva jelentkezik egy új, modernizált nemzeti identitás, öntudat megszerzésének igénye is. Hiszen abban, hogy az adott ország valóban Európa részének érezhesse magát – immáron az Európai Unió tagjaként –, túl kell jutnia kisebbségi érzéseire, s nemzeti önbecsülésének feltétlenül egy magasabb fokára kell jutnia.⁴

Amit a fentiekben kifejtettem a kelet-, és főleg a közép-európai országokkal kapcsolatban, mindaz hatványozottan érvényes Magyarországra. Ha történetileg tekintjük, akkor nagyjából azt mondhatjuk, hogy Magyarország Mátyás király idejében még idő- és fejlődésszinkronban volt a fejlett Európával, ám 1526 után ez a szinkronitás fokozatosan megszakadt, ráadásul a gyorsuló perifériára kerülés együtt járt a nemzeti önállóság tartós, évszázadokig elhúzódó elvesztésével. E történelmi körülmények folytán nem tekinthető véletlennek, hogy Magyarország csak a 19. század elejére erősödött fel annyira öntudatában és lehetőségeiben, hogy mértékadó értelmiségijeiben és politikusaiban megérlelődjön a felzárkózás igénye és gondolata. (A nemzeti önállóság hiányának problémájával persze nem voltunk egyedül, hiszen a közép- és kelet-európai régió szinte minden országa hosszabb-rövidebb ideig küszködött ezzel.)

Le kell szögezni, hogy Magyarország esetében a modernizáció igénye a 19. század első felében különösen erőteljesen párosult a nemzeti identitás, a nemzeti önállóság megteremtésének a szándékával. Ennek döntően az a frusztráció volt az oka, hogy egy korábban önálló, erős állam vesztette el autonómiáját, függetlenségét több évszázadra, tehát egy már létezett önállóság visszaállítási igénye jelentkezett újra erőteljesen a reformkorban. Ebből adódik, hogy a „milyen modernizációt?” dilemma körüli kibontakozó vitában a reformkortól kezdve mindig alapkérdés volt, hogy a nemzeti sajátosságok megőrzése, a nemzeti múlt és

... Magyarország Mátyás király idejében még idő- és fejlődésszinkronban volt a fejlett Európával ...

Fricz Tamás – Népi-urbánus vita – még mindig?!

nemzeti identitás vállalása mekkora szerepet játsszon a modernizációs folyamatban.

Ebben a megközelítésben kell és lehet elhelyezni a népi-urbánus vita megjelenését is: a 20. század húszas-harmincas éveiben eleinte a kulturális szférában előretörő és elmérgesedő ellentét sajátos, kiélezett megjelenési formája az elmaradottságból adódó kihívásoknak, illetve a lehetséges felzárkózási-modernizációs alternatíváknak. A népi-urbánus vitában mintegy sűrítetten kerül felszínre a gazdasági-strukturális modernizáció két alappólusa, valamint a nemzeti identitás, a nemzeti önbizalom megteremtésének két lehetséges – Max Weber kategóriájával: ideáltipikus – útja.

Ugyanakkor az a tény, hogy a népi-urbánus vita a harmincas években rendkívül éles, szélsőséges, előítéletekkel és indulatokkal terhes volt, mégis a modernizáció egy sajátos, Magyarországra speciálisan jellemző vonását mutatja. Mégpedig azt, hogy a 19. század második felében, a 20. század elején a társadalom fejlődése, a polgárosodás úgy ment végbe, hogy a polgári társadalom kialakításában igen fontos szerep jutott a zsidóságnak. A zsidóság nemcsak gazdasági, de kulturális értelemben is erősen rányomta a bélyegét a polgárosodás folyamatára, s ezáltal a húszas, harmincas évek modernizációs vitái még az etnikai vagy vallási problémákkal is megterhelődtek. Ha együtt tekintjük 1920, Trianon traumáját (ahol az ország elvesztette területének kétharmadát, s lakosságának egyharmada az új határokon kívülre került), illetve azt, hogy az elmaradott rendi világ, valamint a nyomorban élő parasztság mellett kialakult a polgári társadalom, amelyben egy etnikum különleges szerephez jutott, akkor már el tudjuk képzelni, hogy a népi-urbánus vitában megjelenő modernizációs alternatívák milyen különlegesen erősen koncentrálódhattak az új nemzeti identitás megteremtésének problémájára.

Ha mindezen tényezőket figyelembe vesszük, akkor már egyértelmű, hogy Magyarországon még közép-európai viszonylatban is hatványozott erővel vált a nemzet kérdése a modernizációs viták gyújtópontjává. Hiszen vegyük még egyszer sorra: az elmaradottságból eredő frusztráció már eleve, minden különleges nemzeti problematika nélkül is felveti az új nemzeti identitás megteremtésének igényét (a strukturális modernizációs szándékok mellett). Ha ehhez még hozzávesszük, hogy Magyarország független, sőt erős európai hatalomból lett hosszú évszázadokra

Polgári Szemle · 8. évfolyam 3–6. szám

alávetett állammá, s hogy ezáltal a nemzeti függetlenség kérdése a modernizáció „szívügyévé” lett egészen az 1990-es évekig, akkor már eleve érthető a nemzeti romantika és nemzeti elkötelezettség előtérbe kerülése. Tegyük azonban ehhez hozzá a harmadik tényezőt is, azt, hogy a 20. századra a modernizációt elsősorban hordozó réteg, a polgárság jelentős része nem magyar, hanem zsidó és részben német származású tulajdonosokból, értelmiségiekből és más középrétegekből került ki. Ezáltal máris előttünk a képlet: korántsem tekinthető véletlennek, hogy a húszas-harmincas évek népi-urbánus vitájának megjelenése óta Magyarországon a modernizációs útkeresés során, a modernizációs alternatívákban a nemzet kategóriája egyfajta kulcskategóriaként szerepel. *Valljuk be, nincs ez másként 2012-ben sem.*

Megállapítható, hogy a modernizációs elképzelések, amelyek formálisan elsősorban az új polgárság, a polgárosodás tartalmáról és formájáról szólnak, valójában meghatározott társadalomintegratív modellek hegemon helyzetbe kerülését célozzák meg. Ez ad lehetőséget ugyanis arra, hogy az adott politikai erők által preferált társadalmi rétegek és csoportok kerüljenek előnyös helyzetbe a kiépítendő társadalmi hierarchiában, s talán nem elhamarkodott az a kijelentés, hogy a húszas, harmincas években Magyarországon kibontakozó népi-urbánus vitának is ez az alapvető tartalma.

A nézetek ütköztetése során folyamatosan felmerült az a kérdés, hogy vajon a népi-urbánus vitában a polgárosodás, a modernizáció különböző alternatíváiról van-e szó, avagy a polgárosodás, a modernizáció támogatóinak, illetve ellenfeleinek szembenállásáról, másképp az Európát akarókról avagy az Európát elvetőkről. Konkrétan már a húszas-harmincas években is az urbánus oldal vetette fel azt – akárcsak azóta, és napjainkban is –, hogy a népi oldal nem modernizációpárti, nem européer, nem polgárosodáspárti.⁵

Meggyőződésem szerint azoknak van igazuk, akik azt hangsúlyozzák, hogy a húszas-harmincas években nemcsak az urbánus oldal állt egyértelműen a polgárosodás és az európaizálódás mellett, hanem a népi oldal meghatározó része is. Az nem lehet kétséges, hogy mindkét táborban akadtak marginális, „radikálisan” urbánus vagy „radikálisan” népi álláspontra helyezkedők. (Egyik oldalon azok, akik a falusi, népi, sőt nemzeti kultúrának, mint végzetesen elavult „anti-európai” dolognak a visszautasítását, kiiktatását követelték, másik oldalon pedig azok, akik a

Fricz Tamás – Népi-urbánus vita – még mindig?!

„harmadik út” koncepcióját valóban egy Európától függetlenedő, nemzetiségileg-etnikailag „megtisztított”, autark, keleties fejlődésben vélték felfedezni.) Ám a két tábor mértékadó személyiségei – mint egyik oldalon Illyés Gyula, Veres Péter, Németh László, míg a másikon Fejtő Ferenc, Ignó Pál, Bálint György –

A mintaországok intézményeinek és gyakorlatának kritikátlan átvétele végső soron nem éri el a célját ...

alapjaiban egyetértettek mind az Európához tartozás, mind a polgárosodás általános követelményében. (Részletesebb kifejtés helyett e helyütt utalnék A népi-urbánus vita dokumentumai című kötetre⁶). A vita meghatározó, fő vonulata mindvégig az „Európába, de hogyan?”, illetve a „polgárosodni, de hogyan?” kérdései körül zajlott, s jutott feloldatlanul felszínes nyugvópontra a második világháború után.

Érdemes ezek után konkrétan megnézni, hogy a népi, illetve az urbánus tábor hogyan, milyen tartalommal képzelte, képzelte el a modernizáció során megvalósítandó társadalomintegratív modellt, alternatívát. Olyan szempontokat emeltem ki, amelyek nem pusztán a húszas-harmincas években, a vita első időszakában voltak meghatározóak, hanem amelyek idestova kilencven évvel később is jelen vannak, és formálják a politikai és közéleti vitákat.

Modernizáció. Az urbánus tábor tagjai abból indulnak ki: amennyiben elfogadjuk a fejlett nyugat-európai országok gyakorlatát mintának, modellnek, s ha a modernizációs feladatnak az a lényege, hogy ezeket az országokat utolérjük vagy megközelítsük, akkor már adottak is a megoldási módok. Vagyis, a nyugati intézményeket és gyakorlatokat kell átvennünk és alkalmaznunk.⁷

Ezzel szemben a népi tábor azt állítja, hogy ha Európához kívánunk felzárkózni, akkor ezt csak nemzeti sajátosságaink megőrzésével, továbbfejlesztésével tudjuk igazán sikeresen megtenni. A mintaországok intézményeinek és gyakorlatának kritikátlan átvétele végső soron nem éri el a célját, mert egy egészen más környezetben a „mintaintézmények” sem tudják kifejteni áldásos hatásukat. Éppen ezért a logika itt fordított, mint az urbánusoknál: ahhoz, hogy sikeresen adaptálódjunk a fejlett országokhoz, nem a hazai gyakorlatot kell a minta szerint átalkotni, hanem a minta által kínált megoldásokat kell a hazai viszonyok

Polgári Szemle · 8. évfolyam 3–6. szám

közé „domesztikálni”. A népi tábor radikális tagjai e felzárkózási modellt – Németh László után – elnevezték harmadik útnak; ám a népi tábor mértékadó személyiségeinél ez korántsem jelentette az Európától való elfordulás gondolatát.

Európa. Az urbánus tábor az Európához való felzárkózást, illetve csatlakozást úgy tekinti, mint univerzális, globális elveknek a megvalósulását. Úgy tartja, hogy Európába való integrálódásunkkal az emberi szabadságjogok, a piacgazdaság, a demokrácia, a pluralizmus stb. egyetemes, kozmopolita elveit tesszük magunkévá mindennapjainkban. Ebből pedig az következik, hogy igen csekély tere marad az úgynevezett nemzeti identitás, a magyarságtudat kiélésének; de valójában erre nincs is szükség egy globalizálódó világban. E tábor radikálisai egyenesen visszahúzó erőnek, anakronisztikus törekvésnek tartják a nemzeti érzületet, a nemzeti szokásokhoz, intézményekhez stb. való feltétlen ragaszkodást.

A népiek viszont az Európához való csatlakozást, az integrálódást is csak a nemzeti identitás megőrzésével, sőt erősítésével tudják elképzelni. Úgy vélik, hogy egy ország csak úgy válhat érdekessé a fejlett világ számára, ha szellemi-kulturális értékeivel, maradandó hagyományaival együtt igyekszik megjelenni Európában. Számukra az európai fejlődés során kivajúdott nagy, nemes értékek, mint a demokrácia, a szabadságjogok, a pluralizmus stb. nem állnak ellentétben a nemzeti szolidaritás, a hazafiasság, a közösségiség értékeivel, sőt ezek egymás nélkül semmit sem érnek. A népiek éppen a nemzeti identitás megőrzése kapcsán szívesen beszélnek Közép-Európáról mint olyan régióról, amelynek a Nyugat és a Kelet között külön vonásai, sajátos fejlődési receptjei vannak, s ezek megőrzése-megtartása által lesz Közép-Európa integráns része Európának.

Polgárosodás. Az urbánusok a polgárosodást – mint a modernizáció legfontosabb részét – célszerűségi alapon ítélik meg. Azt állítják, hogy a legfontosabb szempont egy felzárkózó ország számára a tulajdon, a tőke mennyiségének, hatékonyságának növekedése, hiszen e nélkül nincs semmiféle fejlődési lehetőség. Ez az alapszempont, s az már másodlagos, hogy a tulajdonszerző, tőkeképző, beruházó polgárság kiből, például milyen nációból vagy etnikumból áll, hazai vagy külföldi cégekből, multinacionális erőkből tevődik-e össze. A lényeg egy erős középosztály megteremtése, amelynek vállán nyugodhat a modernizáció. A polgár

Fricz Tamás – Népi-urbánus vita – még mindig?!

szerintük minden országban ugyanolyan, azaz kozmopolita világpolgár, hiszen hasonló érdekek, a haszonszerzés érdekei alapján cselekszik.

A népiek ezzel szemben egyértelműen egy nemzeti polgárság kialakulása mellett voksolnak. Legyen az parasztpolgárosodás vagy „városi” polgárosodás, a cél feltétlenül az, hogy a modernizációt hordozó réteg nemzeti identitású legyen, kötődjön érzelmileg az országhoz, mert csak így van esély arra, hogy az általa felhalmozott tőkét bent tartja az országban, s itt kívánja hasznosítani az össznemzeti közösség javára. Radikális, szélsőséges népiek ezt az elvet odáig vitték, hogy e folyamatban döntően a magyar származású polgárságnak kell elsőbbséget adni; az „idegen” etnikumok – így például a zsidóság – túlzott előtérbe kerülése nem kívánatos.

Embereszmény. Az urbánus tábor embereszménye a szabad, függetlenül cselekvő, autonóm individuum, aki mint racionális lény, elsősorban a saját érdekeit szem előtt tartva cselekszik a társadalomban. Az egyén, az individuum globális lény, hasonló jogok illetik meg a világ bármely részén (mármint az emberi és állampolgári jogok).

A népi tábor ezzel szemben a nemzeti közösséget tartja elsőrendűnek, mert megítélése szerint az individuumok nem elszigetelten, hanem mindig egy nemzet keretei között válnak azzá, amik. Az emberi jogokat, az állampolgár jogait nem tagadják, viszont azt mondják, hogy kiélezett helyzetekben, amikor például a nemzet sorsáról van szó, az individuum érdekeit alá kell rendelni a magasabb egység, a nemzeti kollektívum érdekeinek.

Múlthoz való viszony. Az urbánusok számára a múlt elsősorban az európai, illetve atlanti örökség, amely „kitermelte” a már fentebb említett közös értékeket és intézményeket. Lényegében a felvilágosodás, a racionalizmus értékeiről, illetve a francia forradalom hármasszaváról van szó: ezek azok a múltbeli örökségek, amelyeket minden európai országnak meg kell őriznie, illetve el kell sajátítania. Az egyes országok nemzeti múltjának hagyományaival kapcsolatban a szelektivitás álláspontjára helyezkednek, azaz azt mondják, hogy csak azt kell megőrizni a múltból, ami egyértelműen az egyetemes (nyugati) értékekhez illeszkedik.

Természetesen a népiek sem állítják azt, hogy az egyetemes európai értékek, a modernizáció értékei ne lennének irányadóak. Számukra azonban van még egy szempont, ami motiválja a múlthoz való viszonyukat, mégpedig az, hogy szerintük minden nemzeti hagyomány megőr-

zendő, amely hozzájárult a nemzet, az ország fennmaradásához. Ami adott esetben egy liberális urbánus számára, vagy egy internacionalista szocialista számára már elavult érték vagy tradicionalizmus, az a népi-nemzeti gondolkodó számára nagyon fontos lehet, mert bár a modernség követelményeinek nem felel meg, mégis, a nemzeti folytonosság szerves részeként értékelendő és megvédendő.

Nemzet. Csak a radikális, szélsőséges urbánusokra jellemző az, hogy a nemzetet mint entitást egy az egyben elvetik, elavultnak, nevetségesnek tartják. Az urbánusok többsége viszont elismeri, hogy tekintetbe kell venni a nemzeti érdekeket, hiszen a modernizáció csak nemzeti keretek között valósítható meg. S éppen ez a lényege az urbánus nemzetfelfogásnak: e szerint a nemzet nem más, mint a fejlődés, a felzárkózás, a modernizáció terepe. A nemzet csak a maga hatékony és racionális működésében valami, ettől független önértéke nincs. A nemzetért az tesz a legtöbbet, aki a leghatékonyabb reformokkal képes az ország technológiai és gazdasági fejlődését szolgálni.

Ezzel szemben a népiek számára a nemzetnek önértéke van, a nemzet léte, egzisztálása önmagában lelkesítő tényező. Éppen ezért az ország hagyományaiból, múltjából minden olyan elemet meg kell őrizni, amely népének fennmaradását szolgálta, s ezek az elemek ideológiai szempontból éppúgy lehetnek progresszívek, mint tradicionálisak vagy akár anakronisztikusak is. A fejlődést, a modernizációt persze nem vetik el a népiek sem, csak a kiindulópontjuk más: azért van szükség reformokra, hogy a nemzet fennmaradása ezzel garantálva legyen. Csak az a reform, csak az a modernizáció a jó, amely nem fenyegeti a nemzet integritását, belső összetartó erejét.

Szemléletmód, világlátás. Az előző hat pontban kifejtettek végső soron ebben a hetedik pontban sűrítve jelennek meg. A fentiekből ugyanis már világossá válhatott, hogy a szemléleti, értékrendi kiindulópontok gyökeresen eltérőek a két tábornál. Úgy összegezhethetnénk ezt, hogy az urbánusok a felvilágosodás kori hagyományokat folytatva egyértelműen a racionalizmus szempontjából közelítik meg a folyamatokat, s ebből a nézőpontból foglalkoznak a nemzet problematikájával is. Ez a szemlélet pozitívan reagál a technológiai változásokra, a globális értékekre, a kozmopolita attitűdre, az egyetemes érvényességű fejlődési elvekre. Távol tartja magát a moralizáló megközelítésektől, helyette mind a régi, mind a bevezetendő új stratégiák megítélésénél azok társadalmi és gazdasági hatékonyságából indul ki.

Fricz Tamás – Népi-urbánus vita – még mindig?!

Természetesen a népiek szemléletmódja sem nélkülözi a racionalizmust, ám ennek a nemzettel, a hazával, az „otthonnal” mint összetartó erővel kapcsolatos érzékenysége sajátos emócionális teremt. A népiek úgy tartják, hogy az ésszerűség, a hidegfejű kalkulálás, a technológia és gazdasági fejlődés még nem minden; mindezeknek az embereknek, de különösen a honpolgároknak a boldogságát kell szolgálnia, az emberek közötti összetartó szálakat, a családokat kell erősítenie – különös tekintettel a nemzeti összetartásra. A népiek tehát olyan „puhább”, mentális és morális tényezőkkel is foglalkoznak, amelyek erőteljes érzelmi elemekkel telítik – az egyébként a racionalitást nem ellenséggént kezelő – szemléletmódjukat.

A fentiekből már világos, hogy a népiek és az urbánusok közötti elmentétek radikális jellegét döntően az magyarázza, hogy egyszerűen más a világlátásuk, más a világszemléletük. Az urbánusok, ha liberálisok, akkor kozmopoliták, ha szocialisták, akkor internacionalisták, míg a népieket a nemzeti beállítottság jellemzi a legmarkánsabban. *Igazából tehát ma már pontosabb ezt a vitát ultraliberálisok és nemzetiek vitájának nevezni.*

Népiek és urbánusok, miközben ugyanarról a témáról beszélnek, képtelenek a közös nevezőt megtalálni, mert ez valójában hiányzik, hiszen egészen mások a kiindulópontjaik – s ráadásul ennek gyakran nincsenek is tudatában, bár ha tudatában vannak, az sem sokat segít. Gyakorlatilag elbeszélnek egymás mellett, s még ha formálisan azonosan vagy nagyon hasonlóan ítélnék is meg adott témákat, bizonyos kérdéseket, az sem feltétlenül elegendő a megegyezéshez, mert a félreértések és a kölcsönös félelmek, a szinte totális, mindenre kiterjedő bizalmatlanság megakadályozhatják ezt. Elvileg – s ezt szeretném hangsúlyozni! – mindkét álláspont tartalmaz fontos szempontokat, s ezek elvontan közelíthetők egymáshoz. Ám a két tábor, radikális világszemléleti eltérései miatt, nem képes a tárgyilagos vitára, ez pedig minimalizálja a kompromisszumok, netán a konszenzusok lehetőségét.

Természetesen a fejlett világban is létezik eltérés az inkább patrióta és az inkább kozmopolita, globalista politikai irányzatok, illetve szemléletmódok között. A különbség azonban igen jelentős: amíg mondjuk a német, a francia vagy angol politikusok, konzervatívok és kereszténydemokraták, szociáldemokraták vagy liberálisok vitatkoznak a követendő kormánypolitikáról, s éppenséggel „kozmpolitább” vagy „nacionalis-

tább” politikát követelnek, a viták során igazából egy pillanatra sem mérülhet fel, hogy az egyik vagy a másik fél ne értene egyet a nemzeti érdekek és értékek alapjaiban, néhány autoritásban (alkotmány, korona, múlt stb.), amely összetartja őket. Ezekben az országokban a nemzet természetes gondolkodási keret, s a fenti, köztük zajló viták is ezeken a kereteken belül zajlanak. Mindez pedig hatványozottan elősegíti a pártok, politikusok, irányzatok közötti viták kezelését, a konszenzust, hiszen létezik egy minimális közös nevező, amire támaszkodhatnak a legsúlyosabb válsághelyzetekben is.

Ezzel szemben Magyarországon a népi-urbánus vita vált az egyik meghatározó törésvonallá (*cleavage*), mely kettészakítja az országot két-féle látásmódra, világszemléletre. S ha ehhez hozzávesszük, hogy a másik meghatározó törésvonal, az antikommunizmus mentén is éppen ugyanazok a táborok állnak egymással szemben az egyik, illetve a másik oldalon, mint a népi-urbánus megosztottság esetén, akkor már láthatjuk, hogy nem csekély konfliktussal nézünk szembe immáron hosszú évek óta Magyarországon.

A NÉPI-URBÁNUS VITA ÚJJÁSZÜLETÉSÉNEK OKAI

1987–1988-ban, amikor a kedvező külpolitikai változások hatására megkezdődött a politikai rendszerváltás, a népi és az urbánus irányzat, mint MDF és SZDSZ, azonnal a politikai élet erőterébe lépett, sőt, ellentéteik és vitáik nagyon gyorsan, gyakorlatilag kezdettől fogva meghatározó szerephez jutottak.

A kérdés adott: mivel magyarázható az, hogy éppen ez a törésvonal vált erőteljessé a rendszerváltás során, s nem a liberalizmus-szociáldemokrácia, vagy kereszténydemokrácia–szociáldemokrácia „klasszikus” európai ellentéte?

Az okok egyfelől átfogóak, strukturálisak, másfelől a rendszerváltás konkrét sajátosságaihoz köthetőek.

Az alapvető strukturális ok abban keresendő, hogy Magyarország a rendszerváltás során újra – történelme során immáron sokadszor – mo-

... a népi-urbánus vita vált az egyik meghatározó törésvonallá ...

Fricz Tamás – Népi-urbánus vita – még mindig?!

dernizációs-felzárkózási kihívás elé került. Ráadásul a rendszerváltás kihívása szokatlanul nagy és nehéz volt, hiszen szinte egyszerre kellett és kell egy szabadságot adó politikai (parlamentáris demokrácia), egy hatékony és működőképes gazdasági (kapitalizmus) és egy civilizált viszonyokra épülő társadalmi-kulturális (fejlett állampolgári mentalitás, demokratikus politikai kultúra stb.) alrendszer felépíteni, működtetni és stabilizálni.

Ez a feladat már önmagában is óriási, ám ehhez társul még az is, hogy a rendszerváltás során nemcsak egy átfogó új rendszert, hanem egy új nemzeti identitást is meg kellett teremteni.⁸ Annál is inkább, hiszen Magyarország negyven-ötven éven keresztül újólág függőségben élt egy nagyhatalom árnyékában és egy világrend keretei közé kényszerítve, minimális önálló nemzeti mozgástérrel a külpolitikában. A kedvező külpolitikai változások és a valamelyest megmutatkozó, bár döntően elit jellegű belső ellenzéki tevékenység a nyolcvanas évek végére lehetővé tették, hogy az ország önállóan alakíthasson „rendszert” magának, s válasszon külpolitikai prioritásokat. Magyarországon, akárcsak a kelet-közép-európai országok szinte mindegyikében, újjáéledt a Nyugat-orientáció, s ebben kezdettől fogva konszenzus volt a politikai erők döntő többségében és a lakosság körében is. Ráadásul mindez azonnal összefüggésbe került az európai integráció, az Európai Unióhoz való csatlakozás szándékával, melyet az Unió is támogatott, miáltal azonban új, a nemzeti identitást és önállóságot gyökeresen érintő kérdések kerültek felszínre. Mégpedig: mit érünk mi egyáltalán Európában, egy bukott szocialista rendszerrel a hátunk mögött, és egy kialakulatlan újjal magunk előtt? Képesek vagyunk-e újra – vagy tán először – a felzárkózásra? S ha rögtön az európai intézmények részévé válunk, s belépünk az EU-ba, akkor mi marad újjá sem szerveződött nemzeti identitásunkból, önállóságunkból? És még sorolhatnánk a kérdéseket.

A lényeg tehát az, hogy újra – akárcsak a reformkorban – a modernizáció és a nemzet, a „haza és haladás” Kölcsey Ferenc-i kérdése jelent meg az ország politikusai és értelmisége előtt. Ebből következően a népi-nemzeti, illetve urbánus-ultraliberális irányzatok újra posszibilisnek mutatkoztak az ország előtt álló dilemmák megfogalmazására.

Ugyanakkor az is tény, hogy a modernizációs kihívás jellege és tartalma egészen más, mint volt a húszas, harmincas években, s ennek következményei vannak a jelenlegi vitára nézve is. Az eltelt nyolcvan-kilencven évben az ország agrárországból ipari-agrár országgá vált, s a paraszt-

Polgári Szemle · 8. évfolyam 3–6. szám

ság helyzete is hasonult a többi társadalmi rétegéhez, csoportéhoz. 1989–1990-ben már nem beszélhettünk külön parasztprolémáról, hiszen a szocialista-kommunista pártállami rendszer időszakában a legkülönbözőbb társadalmi csoportok helyzete hasonlónak vált, amennyiben a lakosság túlnyomó többsége tulajdon nélkülivé és állami alkalmazottá lett. (Ekkortól kezdve megszűnik az Erdei Ferenc-féle kettős, illetve hármas társadalomképlet.)

A modernizációs kérdés már nem egy többmillió társadalom alatti réteg felemelésének a kérdése, hanem az egész társadalom felemeléséé, beleértve a parasztokat, a munkásokat, az alkalmazottakat, az értelmiségieket, a közhivatalnokokat és így tovább. A kihívás most már arra vonatkozott, hogy az „egységesült” – egységesen állami alkalmazottá, alattvalóvá – vált társadalom egésze, avagy a nemzet mint olyan, képes-e helytállni az európai integrációs folyamatban, képes-e felzárkózni, s teljes jogú tagjává válni az Európai Uniónak. Ezek már egészen konkrét elvárások az országgal szemben, és ezzel összefüggésben végső soron nem egy-egy rétegnek, hanem a nemzet egészének alkalmazkodóképessége válik a kérdések kérdésévé. Ez az a pillanat, amikor az új kihívások lényegesen megváltoztatják ugyan a népi-nemzeti és az urbánus-ultra-liberális irányzatok tartalmát, de még mindig kiváló alkalmat adnak a két vonulatnak arra, hogy reorganizálódjanak, és megfogalmazzák a helyzethez leginkább adekvát alternatíváikat.

A fentiek azonban csak általános, strukturális magyarázatot adnak a népi-urbánus vita újbóli előtérbe kerülésére a rendszerváltás során. Van emellett azonban néhány, a rendszerváltás sajátosságaiból eredő fontos körülmény, amelyek közvetlenül segítették elő az ellentét újbóli felszínre kerülését, sőt frontvonalba kerülését.

Először is rá kell mutatni, hogy a rendszerváltás lehetősége alapjában felülről és kívülről jött, s nem kifejezetten a civil társadalomban egyre erősödő elégedetlenség, tömegmozgalmak, demonstrációk, egyáltalán a hatalommal szembeni markáns fellépések következtében. A „csendes és tárgyalásos forradalmat” ugyan szegélyezte-kísérte néhány tüntetés, ám nem ezek játszották a döntő szerepet az átalakulásban, hanem az ellenzéki elitcsoportok és az MSZMP-elit közötti tárgyalások, egyezkedések és alkuk. Ez utóbbiak menetét pedig sokkal jobban és erőteljesebben befolyásolták a szovjetunióbeli erjedési folyamatok, valamint az 1989 őszi közép- és kelet-európai forradalmi

Fricz Tamás – Népi-urbánus vita – még mindig?!

változások, tüntetések és demonstrációk, mint az országon belüli, minimális társadalmi bázissal rendelkező ellenzéki csoportosulások tevékenysége.

A civil társadalom fellépését, aktívabb szerepét elsősorban az akadályozta, hogy a szocialista-kommunista rendszer évtizedei alatt, de különösen a Kádár-korszakban, a társadalom elvesztette minden, politikailag

... a társadalom elvesztette minden, politikailag relevánsá váló tagoltságát ...

relevánsá tehető vagy azzá váló tagoltságát, s ezáltal politikailag értelmezhetetlen, egyenműsített társadalmi struktúra alakult ki. Ebből viszont az következik, hogy a civil társadalom, az állampolgárok képtelenek és alkalmatlanok voltak arra, hogy jelentős befo-

lyást gyakoroljanak a rendszerváltás menetére, arculatára, avagy – s ez a fontos! – a kialakuló demokrácia politikai és párttagolódására. Egyedül és kizárólag a már korábban is kvázi-politikai, esetleg illegális politikai, vagy csak egyáltalán kritikai tevékenységet folytató ellenzéki értelmiségi elitcsoportok voltak készek és képesek arra, hogy a rendszerváltás menétét legalább részben, az MSZMP-vel kötött ilyen-olyan kompromisszumokon keresztül befolyásolják, alakítsák. Ha pedig így van, akkor már korántsem lehet csodálkozni azon, hogy népiek és urbánusok újra előtérbe kerüljenek, sőt: a magyar történelem során most először meghatározó szerephez jussanak.

Az újonnan keletkezett vagy megújuló értelmiségi elitcsoportoknak – így népieknek és urbánusoknak is – kevéssé lehetett meghatározni a társadalmi bázisát vagy szociális beágyazottságát, hiszen a társadalom politikailag oly mértékben neutralizálódott és atomizálódott, hogy a társadalmi csoportoknak egyes politizáló értelmiségi elitekhez való felzárkózása szinte elképzelhetetlen volt. Ezért fogalmazott úgy 1990-ben Schlett István, hogy „...fontos tagoltságformáló tényezőkké váltak a taktikai ellentétek, a szűk értelmiségi csoportok által hordozott tradíciók, előítéletek és gyanakvások, személyek közötti ellenszenvék és sértettségek, mentalitásbeli különbségek, a személyes ambíciók és képességek, és éppen a legnagyobb pártok között szinte értelmezhetetlenül elmosódtak a szociális helyzethez kapcsolódó determinánsok. Az egymással

Polgári Szemle · 8. évfolyam 3–6. szám

olykor heves harcot vívó MDF, SZDSZ és MSZP szavazótáborának szociális összetétele például a legtöbb dimenzió mentén nagyon hasonló, viszont az egymással koalícióra lépő MDF, valamint az FKGP és a KDNP hívei szociális státusa jelentős eltéréseket mutat.”⁹

Vagyis a rendszerváltásban – bizonyos mértékig szükségszerűen – a politizáló értelmiségi csoportok játszották a döntő szerepet, s ezért nem véletlen, hogy a politikai tagoltság kialakulását erőteljesen meghatározták az értelmiségi indíttatású kulturális-értékbeli ellentétek. A humán – társadalomtudományi, irodalmár, történész stb. – értelmiségi csoportok vitái ugyanis óhatatlanul ilyenek is, s ha ők kapnak lehetőséget a politika formálására, akkor szinte elkerülhetetlen, hogy a politikai törésvonalak elsősorban nem gazdaságiak, hanem kulturálisak és értékbeliak legyenek. Ez pedig hatványozottan igaz a népi és az urbánus táborhoz tartozókra, hiszen az ő ellentéteik eleve kulturális alapról indultak, s csak jóval később, a nyolcvanas években vettek fel kifejezetten (párt)politikai mezt.

A jelenség érdekessége, hogy a rendszerváltás alapvető céljaiban akkoriban szinte mindenki egyetértett, a népiek és urbánusok is vallották, hogy Magyarországon ettől kezdve parlamentáris demokráciára, piacgazdaságra, az emberi és állampolgári jogok védelmére, állami függetlenségre és önállóságra, illetve az Unióhoz való csatlakozásra van szükség. Ez azonban korántsem volt garancia arra, hogy meg is egyezzenek az alapkérdésekben. Vitáikat az jellemezte leginkább, hogy – gyökeresen eltérő szemléletmódjuk miatt – még olyan dolgokkal kapcsolatban is eltérő következtetéseket vontak le, amelyeket formailag, szerkezetileg, intézményesen hasonlóan ítélték meg. Vagyis: demokráciát mondanak, de mást értenek alatta; piacgazdaságot, privatizációt, polgárosodást vagy reformokat mondanak, de mást értenek alatta; kulturális-ideológiai toleranciáról beszélnek, de azt várják, hogy a másik kezdje el a tolerancia gyakorlását. Ilyen gyökeres szembenállás ellenzéki csoportok között a rendszerváltás folyamatában csak a népiek és urbánusok között bontakozott ki. (Eljátszva a gondolattal: ha mondjuk a szociáldemokraták – mármint az újonnan alakult valóságos szociáldemokraták, s nem az utódpárti MSZP – és a konzervatívok ellentéte vált volna meghatározóvá, akkor a konfliktusok, a törésvonal talán nem vált volna olyan gyökeressé, mint a népi-urbánus ellentét esetében történt.)

Fricz Tamás – Népi-urbánus vita – még mindig?!

Kulin Ferenc, aki akkoriban belülről látta az egész folyamatot, így vélekedett: „A totálisnak mutakozó ellentét, ami a két legnagyobb párt között feszül, az bizonyos mértékig kreált ellentét. Nem olyan értelemben, hogy valaki manipulált bennünket, hanem mintha a nagyon óhajtott polgári demokrácia öntörvénye működött volna – akaratunktól függetlenül. Létre kellett jönnie egy kétpólusú politikai szerkezetnek, és ez a kétpólusú szerkezet nem tudott máshogy létrejönni, mint bizonyos pszichikai feltételek vagy adottságok kiélezésével, felnagyításával, mert nem voltak meg azok a valóságos gazdasági, társadalmi érdekelentétek, amelyek egyébként létrehozhatták volna.”¹⁰

Kovács Éva joggal írta, hogy „A hajdani, s a jelenlegi vitatkozó felek szociológiai értelemben jól körülírhatók: miként a népiek, úgy az urbánusok is budapesti értelmiségiek voltak, írók, újságírók, egyetemi professzorok és tudósok. Az ő nemzedékeik alkották a magyarországi szellemi elit jelentős részét a harmincas évektől egészen a kilencvenesekig.”¹¹ Mindennek a következménye nem lehetett más, mint hogy – függetlenül a vita relevanciájától vagy irrelevanciájától – a pártokat vezető elitek és az állampolgárok, politika és társadalom között szakadék alakult ki.

Abban a pillanatban, amikor kiderült, hogy az 1990-es, első szabad választásokra az MDF és az SZDSZ pályázik a legnagyobb eséllyel, egyben az is nyilvánvalóvá vált, hogy a népi-urbánus ellentét kerül Magyarországon a politikai és pártviták középpontjába: s hogy ez lesz az a törésvonal, amely alapvetően befolyásolni fogja a politikai konfliktusok, viták és szembenállások alakulását, tartalmát. A választási eredmények, az a tény, hogy az MDF meghatározó kormányzati erő lett, az SZDSZ pedig a legerősebb ellenzéki párt pozíciójába került, a parlamenti demokrácián belül strukturálisan-intézményesen is különválasztotta és szembeállította a két irányzatot, mintegy rögzítette és megerősítette azzal, hogy a népi-urbánus ellentét mint kormányzat-ellenzék ellentét jelent meg, és innentől intézményesedett. Ez pedig megteremtette az alapot ahhoz, hogy az egyébként sem konszenzusképes magyar politikai megosztottság tovább éleződjön, árkok alakuljanak ki Magyarországon, amelyek mára már politikai hidegháborúhoz vezettek.

Nézzük meg ezek után: vajon az MDF által képviselt népiség és az SZDSZ-es urbánusság tükrözte-e még a húszas-harmincas évek vitáit? Vagy immáron valami egészen másról van szó?

A rendszerváltás utáni modernizációs kihívás, amely többek között a rendszer és a nemzet dominancia vitájában mutatkozott meg, lényegesen megváltoztatta a népi és az urbánus irányzatok mondani-valóját. Ennek a változásnak az a lényege, hogy *a szocializmus-kommunizmus elbukott modernizációs kísérlete után megszűnt a népi és az urbánus irányzatok eredeti társadalmi beágyazottsága, társadalmi struktúrákhoz kötődése, s helyette a két irányzat alapvető szemléletmódja, világlátása, értékvilága maradt meg.* Vagyis: értelmiségi vita maradt a felszínen, mindenféle társadalmi bázis, támogatottság, szociológiai megalapozottság nélkül.

Mindez egyébként abban is megnyilvánult, hogy a népi-urbánus vitához eredetileg valóban erősen kötődő falu-város, vidék-főváros ellentét nagymértékben elvesztette a jelentőségét a kétségtelenül végbement urbanizációs folyamatok hatására. A kilencvenes, kétezres években az, hogy valaki urbánus-kozmopolita szemléletű, vagy inkább nemzeti, patrióta beállítottságú, korántsem attól függ döntően, hogy az illető hol lakik: falun, városban vagy a fővárosban. (Valamilyen halvány összefüggés persze fennállhat, de nem meghatározó.) Másképpen: a fővárosban az értelmiség körében legalább annyian vonzódnak a nemzeti szemléletmódhoz, mint az „echte” urbánushoz, de vidéki kisvárosokban is találhatóak „urbánus”-liberális emberek. (Gondoljunk például arra, hogy a korábban Csurka Istvánhoz köthető népiség kifejezetten fővárosi, intellektuális jelenség volt; a Vona Gábor-féle, Jobbik-os nemzeti radikalizmus sem igazán a faluról származik.)

Nemzetiek és ultraliberálisok tehát ma már nem egy-egy társadalmi réteg szempontjain keresztül igyekeznek választ adni a fő kérdésekre, hanem általános, magukkal hozott világszemléleteik alapján. Kimondható, hogy a népiek éppen ezért már nem népiek, hanem nemzetiek, s az urbánusok nem urbánusok, hanem ultraliberálisok, kozmopoliták, globalisták. S azt is fontos észrevennünk, hogy a két tábor, a két irányzat egymás függvényei is. Ahol az egyik irányzat felbukkan, ott rögtön felüti fejét a másik is, és reflektál, vitatkozik, ellenáll: egyik nincs a másik nélkül, nemzetiek nincsenek kozmopoliták, kozmopoliták nincsenek nemzetiek nélkül. Ebből viszont máris következik, hogy egymás legyőzése nehezen elképzelhető, hiszen egymást „termelik” újra; vélhetően a megoldás nem a totális háború, hanem a vitának a meghaladása, az azon való felülemelkedés. (Hogy hogyan, az viszont még nem világos...)

Fricz Tamás – Népi-urbánus vita – még mindig?!

A fentiek alapján megállapítható, hogy Magyarországon a politikai és párttagolódás kialakulása a demokratizáció során nem követte a Lipset és Rokkan által leírt klasszikus képletet¹², hiszen korántsem a társadalomban már meglévő törésvonalak alakították ki a demokratikus párttagoltság és megosztottság szerkezetét – miként az Nyugat-Európában történt a 19. század végén, a 20. század elején –, hanem az értelmiségi elitcsoportok régóta meglévő egymás közötti értékbeli, világszemléleti vitái hozták létre a legfontosabb politikai választóvonalakat Magyarországon. A politikai tagolódás tehát nálunk – szemben a nyugati mintával – nem alulról, a társadalom felől, hanem felülről indult el, s igazán az volt a kérdés, hogy a választópolgárok e „készen kapott” tagolódás-mintához mennyire tudnak felzárkózni, mennyire tudnak érdemben kapcsolódni. Ez pedig döntően attól függött, hogy a pártokat is létrehozó ellenzéki értelmiségi csoportok egymás közötti vitáikat mennyire képesek mindennapi nyelven, a civil létformákhoz kapcsolódva kifejtetni – avagy erre alkalmatlannak bizonyulnak.

Nos elmondható, hogy a kezdeti években a népi-urbánus vita nem találkozott a polgárok igényeivel, politikával szembeni elvárásaikkal, s komoly szakadék alakult ki a párttagoltság és a polgárok „tagoltsága” között. Tény azonban, hogy 1998-tól, de különösen 2002-től ez a trend megváltozott, ugyanis a Fidesz által átvállalt nemzeti irányzathoz látványosan felzárkóztak az emberek a Fidesz 2002-es veresége után. Ez pedig inspirálta az ellentábort is arra, hogy a baloldali-balliberális pártok mögé álljon. Ennek következtében az utóbbi nyolc évben azt tapasztaljuk, hogy az eredetileg tökéletesen értelmiségi elitek által megszabott törésvonalakat bizonyos értelemben átvette, magáévá tette a magyar társadalom, s immáron azt látjuk, hogy az érték- és világszemléleti viták lassacskán átjárják az állampolgárok közötti viszonyokat is. Mindennek következménye a hideg polgárháborús hangulat, illetve az időnként már az utcán is megnyilvánuló atrocitások, összeütközések sora – főként 2006, a hírhedt őszi beszéd óta.

Beszélnünk kell e helyütt arról, hogy a népi-urbánus avagy nemzeti-ultraliberális törésvonalat tovább mélyítette az is, hogy a vitában újra felbukkant, sőt felerősödött az etnikai elem, az antiszemitizmus-filoszemitizmus problémája. Csoóri Sándor 1990-es, Nappali Hold című, a Hitelben a választások után megjelent írásából érdemes hosszabban idézni, mely jól jellemzi a szemléletek különbözőségét. Íme: „...fordított asszi-

milációs törekvések mutatkoznak az országban: a szabadelvű magyar zsidóság kívánja stílusban és gondolatilag „asszimilálni” a magyarságot. Ehhez olyan parlamenti dobogót ácsoltatott magának, amelyet még eddig nem ácsolhatott soha... Ízelítőül csak egyet említek. Az úgynevezett nemzeti ügyet. A szabad demokraták és a magyar demokraták között ez okozza tán a legnagyobb feszültséget. Szabad demokrata barátaim – érzelmeik, ösztönük és eszméik szerint is – legfőljebb egy új politikai nemzet létrehozását tartják szükségesnek, amely avult érzelmek nélkül, hideg józansággal is megteremthető: jogi úton, közgazdasági és piaci okossággal. Ha szabad lélekkel ítéljük meg a célt, el kell ismernünk, hogy egy olajozottan működő »praktikus haza« nem akármilyen alkotás. Sajnos, egy ilyen gondosan megtervezett politikai nemzet nekünk csak félmegoldás lehetne. A külpolitikailag és belpolitikailag meghatározható állammal lenne csupán azonos, és a kisebbségben vagy a szétszórtságban élő magyarság kiszakadna belőle. Hozzávetőlegesen is legalább négymillió magyar.”¹³

De itt érdemes még idézni Csoóri Sándor egyik válaszát is a kibontakozó vitában, mert nagyon plasztikusan mutat rá a két tábor közötti szemléleti eltérésekre: „...Attól a szinte ösztönös gondolkodásmódtól, amely magától a nemzet fogalmától is idegenkedik, sőt valamilyen hamis európaiság fölényével legyint rá, bizony, bizony félttem... A szabad demokraták egyik hangadó személyisége könyvet is írt arról (Idola Tribus – Törzsi bálvány), hogy a nemzeti érzés a liberális demokraták szemében fogyatékos, valamiféle barbár örökség. Ráadásul veszedelmes is.”¹⁴

Csoóri Sándor cikke 1990 szeptemberében jelent meg, de a zsidókérdés körüli indulatok más ügyek kapcsán is tovább gyűrűztek, mindez pedig „gondoskodott” arról, hogy a népi-urbánus vita húszas-harmincas évekbeli etnikai-származási vonulata tovább folytatódjon. Mindennek következtében a rendszerváltás utáni években a Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ) és a Magyar Demokrata Fórum (MDF) közötti politikai viták úgy aposztrofálódtak, mint egy zsidó párt és egy magyar párt közötti ellentétek. Talán mondanom sem kell, hogy ennek következtében a népi-urbánus ellentét már a rendszerváltás elején kiszorult a racio-

**... egy ilyen gondosan
megtervezett politikai
nemzet nekünk csak
félmegoldás lehetne.**

Fricz Tamás – Népi-urbánus vita – még mindig?!

nális kezelhetőség szférájából, és ismét olyan érzelmi, irracionális elemekkel telítődött meg, amelyeknek következtében a két irányzat közötti konszenzuskeresésnek még a lehetősége is a semmibe veszett – s ez a tendencia nem tört meg az elmúlt húsz évben sem.

Érdemes lenne választ keresni a kérdésre: mi rejlik az újból megjelenő antiszemitizmus-filoszemitizmus ellentét mögött?

Azt hiszem, hogy az etnikai-származási elem újbóli felbukkanásának nagyjából hasonlóak az okai, mint a két világháború közötti időszakban. Vagyis: a nemzeti oldal radikálisainak és szélsőségeinek szemében újra felvetődött-felvetődik a lehetősége annak, hogy Magyarország új rendszerét, politikai, gazdasági és kulturális berendezkedését, viszonyait egy olyan értelmiségi elit fogja meghatározni, amelyen belül szociológiailag megállapíthatóan nem elhanyagolható a zsidó származású emberek aránya.

Tényként kell kezelnünk, hogy a radikális-szélsőséges nemzetiek világ- és országszemléletében a mértékadó elitcsoportok ilyen összetétele hátrányt jelent. Hiszen a patriotizmust, a nemzetorientációt alapvetőnek tartják, s úgy vélik-vélhetik, hogy a nézeteik szerint inkább kozmopolita, ultraliberális módon gondolkodó zsidó értelmiség ennek az elvárásnak kevésbé tud megfelelni, nem tud igazán „nemzeti” lenni. Ez a vélekedés önmagában természetesen igazolhatatlan, ám ettől még politikai jelenség marad, s mint ilyen, befolyásolja a folyamatokat, a viták jellegét. Végül is ez az a háttér, ami a két oldal közötti vitákat már a harmincas évektől végtelenül élessé formálja, indulatokkal, emóciókkal, személyes sértettségekkel, sőt gyűlölettel terheli meg. S mindez történik annak ellenére, hogy a nemzeti oldal mérsékeltjei az etnikai kérdést egyáltalán nem állítják a középpontba, sőt, nem is kívánnak azzal mint „kérdéssel” foglalkozni.

Sajnálatos tény, hogy történelmi és kulturális okoknál fogva is túlérzékenység jellemzi az e kérdéshez való viszonyt az értelmiség köreiben (mindkét oldalon), ezért a témáról szinte lehetetlen az őszinte beszéd. Nem hiszem, hogy ebben az írásban bármennyire is elő tudnám mozdítani a nyílt vagy legalább nyíltabb beszédet – ez e helyütt nem is lehet célokom –, egyvalamiről azonban mégis szeretnék szót ejteni. Arról, hogy a párbeszédet az nehezíti meg elsősorban, hogy a két tábor tagjai a másik táborról nagyon gyakran kizárólag a ritkán megjelenő radikális, szélsőséges vélemények alapján ítélik meg. Ezek persze valóban léteznek,

Polgári Szemle · 8. évfolyam 3–6. szám

ám a táborokon, szemléletmódokon belüli súlyuk, erejük jóval kisebb annál, mint ahogy azt a szemben álló felek gondolnák.

Az egyik oldalon valóban létezik egy olyan vélemény is, hogy a zsidóság uralkodni akar a magyarságon, s ezért nincs más megoldás, mint a magyarok összefogása, érdekvédelme a zsidósággal szemben. A másik oldalon pedig időnként lábra kap egy olyan nézet, hogy aki a zsidó származást, a zsidóságot egyáltalán említeni meri, hogy létezik, az már csípőből antiszemita, mi több, egyenesen fasiszta, náci. Mindkét vélekedés brutálisan túlfeszített és egyoldalú. Meggyőződésem szerint azonban bármekkora is egyeseknek a hangereje, a népi-nemzetiek és az ultra-liberálisok mértékadó többségére nem ez a jellemző, hanem egy mértéktartó, józan megközelítés. Ez utóbbiaknak kellene elsősorban törekedniük arra, hogy egymás közötti vitáikat megszabadítsák a felesleges, rájuk rakódott előítéletektől és félreértésektől.

Egyszóval: a zsidó–magyar, zsidó–keresztény ügyet „ki kellene beszélni” a nyilvánosság előtt, hogy feloldhatóvá váljék, s hogy a népi-urbánus vita legalább részben megszabaduljon ettől a ballaszttól. Ha ugyanis a magyar politikai élet tagolódása, törésvonalai etnikai felhangokon, ellentéteken alapulnának, az valóban katasztrofális következményekkel járna Magyarország jövőbeli esélyeit illetően. Nem vállalhatjuk, hogy Európa közepén afféle ír–angol vagy flamand–vallón ellentét alakuljon ki, mert annak valóban beláthatatlan következményei lehetnek.

KITEKINTÉS: NEMZETI-KOZMOPOLITA ELLENTÉT MA

Végezetül arra a kérdésre igyekszem választ találni, hogy a népi-urbánus vita a rendszerváltás után húsz évvel még mindig befolyásolja-e politikai, közéleti és kulturális viszonyainkat, s ha igen, akkor hogyan hat demokráciánkra, nemzettudatunkra, közös gondjaink kezelésére, megoldására?

Korábban már kifejtettem: abból fakadóan, hogy az MDF és az SZDSZ között dőlt el az első szabad választás kimenetele, a népi-urbánus gyökerű kulturális ellentét a politikai megosztottság meghatározó faktora lett.

Ugyanakkor ez az állapot 1994-től, az MSZP–SZDSZ-koalíció megalakulásával, illetve a Fidesz konzervatív, jobboldali párttá válásával megváltozott. Ekkortól arról beszélhetünk, hogy a két baloldali párt immáron

Fricz Tamás – Népi-urbánus vita – még mindig?!

együtt vállalta fel az urbánusból *ultraliberálissá* vált szemléletet, relevánsan továbbra is az SZDSZ politikai elitjének és értelmiségijének irányításával, amihez az MSZP és holdudvara inkább csak „csatlakozott” – másképpen fogalmazva tolerálta azt. A másik oldalon pedig a Fidesz (ki-

egészülve a KDNP-vel) a népi dimenzió helyébe markánsan a *nemzeti* szempontokat állította előtérbe.

E polgár közösségben, még-hozzá nemzetközösségben gondolkodik ...

Az urbánusból *ultraliberálissá* vált szemlélet jellemzője, hogy újra és újra olyan „civilizátorként”

lép fel az adott ország közéletében, mint aki egyedül feljogosított arra, hogy a „tudatlan” és „elmaradott” társadalmat az egyetlen helyes útra terelje. A reformokat és a modernizációt az általa mindenek felett állónak tekintett nyugati és világmintákból meríti, s erőteljes aufklérista, felvilágosítói attitűddel lép fel a közvélemény előtt. Az ország hagyományait, évszázados szokásait és szimbólumait a múlt „föls kacatainak” tekinti, amelyeket sutba kell vágni; emellett nem tud mit kezdeni a nemzettel mint értékkel, ami helyett a globális és kozmopolita értékeket hangsúlyozza. Szemléletmódjában és világlátásában az egyén és a kisebbségek állnak a középpontban, az egyéni és kisebbségi szabadság, míg a közösségi, nemzetközösségi szempontok jóval kevesebb hangsúlyt kapnak ennél az irányzatnál.

Ugyanakkor a népiből nemzetivé vált szemléletmódnál, világlátásnál a fordulat lényege, hogy immáron – kissé eltávolodva a népi íróktól – a vidék, a falu és a paraszti életmód és értékrend helyett a nemzeti polgárság, a nemzeti középosztály értékrendje hangsúlyozódik erőteljesebben, a nemzeti polgáré, aki élhet falun, de élhet a városban is. E polgár közösségben, még-hozzá nemzetközösségben gondolkodik, kitüntetett szerep jut szemléletében a nemzeti értékeknek, érdekeknek bel- és külpolitikában egyaránt, őrizi a polgári (és persze a népi) tradíciókat, szokásokat, védi a nemzeti szimbólumokat, s különös érzékenységgel foglalkozik a határon túli magyarok sorsával. Tiszteli és védi az emberi és állampolgári jogokat, az egyének és a kisebbségek jogait, de határhelyzetekben mégis a többségi nemzet, a nemzetközösség érdekeit tartja elsősorúnak és a legfontosabbnak.

Polgári Szemle · 8. évfolyam 3–6. szám

Ez tehát már a népi-urbánus vita második szakasza, amelyre sokkal pontosabb azt mondani, hogy egy ultraliberális értékrend ütközik meg a nemzeti értékrenddel. A népi-urbánus vita tehát részben átalakult, ám nem tűnt el, napjainkig meghatározó erővel alakítja a politikai, kulturális és közéletünket.

Mindehhez feltétlen hozzá kell tennünk, hogy a magyar politikai életet meghatározó másik nagy törésvonal, *a posztkommunizmus (utódpártiság)-antikommunizmus is felerősödött az elmúlt hét-nyolc évben,* ami a szembenállást kiélezi, hiszen mindkét törésvonal egyik és másik oldalán ugyanazok a politikai pártok és irányzatok állnak. Ennek következtében az ellentétek nemhogy oldanak egymást, hanem kifejezetten kumulálódnak. S miután egyik törésvonal sem gazdasági, szociális, tehát pragmatikus témákra épül, hanem mindkettő kifejezetten ideologikus, értékrendbeli és világszemléleti, ennél fogva megosztó hatásuk brutálisan erős a magyar közéletre nézve.

Pragmatikus, kvantitatív kérdésekben a politikai ellenfelek mindig találhatnak kompromisszumokat, mindig képessé válhatnak a megegyezésre, miként azt már évtizedek óta tapasztaljuk a nyugat-európai demokráciákban. Olyan alapvető, kvalitatív kérdésekben viszont, hogy ki a kommunista, vagy a nem kommunista? Volt-e rendszerváltás Magyarországon, avagy csak a pártállami nómenklatúra hatalomátmentése zajlott le? Avagy, ki a nemzeti, és ki a nemzetellenes? Ki a modern, és ki a mucsai? Ki az Európa-ellenes, és ki nem? Ki a demokrata, és ki nem? Ki hisz Istenben, és ki nem? Ki a zsidó, és ki a magyar? Nos, ilyen, a homo usion és a homo iusion madáchi kérdéseinek sokasága esetében mindenre lehet számítani, csak arra nem, hogy a szemben álló táborok képesek kompromisszumokat kötni, horribile dictu még konszenzusra is jutni egymással.

Mindennek következtében kénytelenek vagyunk szembenézni azzal a ténnyel, hogy Európa közepén, az Európai Unió nyolc éves tagjaként szokatlanul erős megosztottság terheli Magyarország életét. Talán még nem kell hasonlítanunk magunkat a belgiumi flamand-vallón, vagy az északír-angol ellentétéhez, az azonban nem lehet véletlen, hogy a svájci Neue Zürcher Zeitung egy 2008. márciusi számában arról írt, hogy immáron Magyarország vált Európa legmegosztottabb országává. A következők pedig látszanak: az országban – legalábbis a közélet szintjén, de azon túl is – hideg polgárháború alakult ki, a politikai-gazdasági-

Fricz Tamás – Népi-urbánus vita – még mindig?!

kulturális erők szétforgácsolódtak; ezáltal az ország immunrendszere legyengült, elveszett az önbizalma, tanácstalanság, apátia és tehetetlen düh jellemzi mindennapi viszonyainkat. Egyszóval a velőig hatoló megosztottságaink, törésvonalaink következtében Magyarország olyan ország lett, ahol nem jó, nem komfortos az élet.

Témánk szempontjából az a kérdés: az eredetileg népi-urbánusnak nevezett, ma már azonban *nemzeti-ultraliberális szembenállás milyen módon van jelen viszonyainkban, s hogyan alakítja azokat?* Mennyiben változott a helyzet a rendszerváltás óta?

Jómagam e tekintetben három tényezőt emelnék ki.

Először is, a nemzeti-ultraliberális törésvonal nemhogy feloldódott volna az elmúlt huszonnégy évben, hanem behatolt a társadalom ereszékeibe is. Kezdetben, a rendszerváltás idején még úgy tűnt, hogy az MDF népi íróihoz, illetve az SZDSZ vezérkarához, az úgynevezett „kemény maghoz” kötődő népi-urbánus ellentét megmarad az értelmiségi elitcsoportok szintjén. Ám azzal, hogy a két párt került meghatározó pozíciókba az első szabad választások után, kiderült, hogy az ellentét politikai síkra emelkedik. Ám utána még arra lehetett gondolni, hogy a népi-urbánus vita csak a politikai mezőben érvényes konfliktus, ugyanakkor viszont a társadalom, az állampolgárok ebből mit sem értenek, s a civil társadalom fokozatos magára ébredésével, önszerveződésével párhuzamosan mintegy háttérbe szorul ez a megosztottság, hogy átadja a helyét pragmatikus, az emberek mindennapi gazdasági és szociális viszonyaihoz közelebb álló törésvonalaknak. Így többek között például a hagyományos bal-jobb ellentétnek, vagy a klasszikus szociáldemokrata-konzervatív, szociáldemokrata-liberális konfliktusnak, amelyek Európában jól ismertek, s jól ismertek azok az intézményi mechanizmusok is – szakszervezetek, kamarák, tulajdonosi szervezetek, érdekegyeztető mechanizmusok stb. –, amelyek által e törésvonalak jól kezelhetőek.

Azonban nem ez történt. Nem ez történt, mert a még csak bontakozó civil társadalom az eltelt huszonnégy év alatt csak töredékesen intézményesedett, nem hatolt be a politika világába. Nem az történt, ami klasszikusan a nyugat-európai demokráciák kialakulásának időszakában – a 19. század végén, a 20. század elején –, amelynek során a polgári és civil társadalom valóságos megosztottságai, törésvonalai alakították ki a politikai megosztottságot, a párttagoltságot és a közéletet, hanem sajátos módon a politikai megosztottság hatolt be a társadalomba. Tegyük

Polgári Szemle · 8. évfolyam 3–6. szám

persze hozzá, régi hagyomány ez Magyarországon, ami egyben választóvonal a Nyugattól: *nem a társadalom formálja a politikát és az államot, hanem az állam és a politika a társadalmat.* (A nyugat-európai, illetve a közép- és a kelet-európai régiók eltéréseiről utalnék Szűcs Jenő és Bibó István klasszikus munkáira.)

Mindez persze diktatórikus vagy pártállami viszonyok – lásd legutóbb a Kádár-rendszert – között megmagyarázható és érthető, ám demokráciában kifejezetten hátrányos az állam és a politika uralma a társadalom felett. A demokrácia ugyanis arra épül, hogy a mindenkori állam és politika folyamatos és intézményes civil társadalmi kontroll alatt működik, ebben a tekintetben, ha úgy tetszik, a civil szféra a negyedik hatalmi ág. Ha ez nincs meg, akkor a politika formálói, ha tetszik, a politikai elit lényegében szabad kezet kap ahhoz, hogy hogyan alakítsa ki belső viszonyait, s milyen üzeneteket juttasson el a polgárok felé.

Hogy ez miért történt így, annak kettős oka van. Egyfelől tény, hogy a demokrácia egy, a Kádár-korszakban atomizált és filiszteussá, kispolgárrá degradált társadalmat örökölt, s ez a társadalom, melynek tagjából szinte csírájában hiányzott a citoyen, a honpolgári mentalitás, képtelen volt ez idáig önmagát megszervezni. Ám megítélésem szerint hangsúlyosabb a másik ok. Az, hogy *a politikai elit nem kívánta beengedni a hatalom, a nagypolitika sáncai mögé a civil társadalmat – s ez így van mind a mai napig.* Fontosabbnak tartotta privilegizált helyzetének védelmét a társadalommal szemben, aminek látványos jele például, *hogy a jelenlegi politikai elit személyi összetétele sokban még mindig megegyezik a huszonnégy évvel ezelőttivel* – bár hozzá kell tenni, hogy a 2010-es választások már hoztak egy bizonyos fordulatot –, miközben a közép- és kelet-európai posztkommunista államokban már számos személycseresorozat zajlott le. Fájdalom kimondani, de a diktatúrákra jellemző a személyeknek ilyen hosszú ideig tartó változatlan hatalomban maradása, a fluktuáció szinte teljes hiánya. Semmi csoda nincs tehát abban, hogy a kezdeti megosztottságok, törésvonalak a mai napig meghatározzák a viszonyainkat.

Sőt, ennél többről van szó: *a politikai elit nem pusztán megtartotta pozícióit, és megőrizte eredeti megosztottságait, hanem rávetítette azokat a társadalomra.* 2002-től már a mindennapi viszonyokban is megjelennek a politikai elitet megosztó törésvonalak, legalábbis a politikával foglalkozó állampolgárok körében. S miután az említett két törésvonal erőteljesen ideologikus, és a

Fricz Tamás – Népi-urbánus vita – még mindig?!

zsigerekig hatol, nem tekinthető meglepőnek, hogy 2006-tól kezdve a hideg polgárháború időnként már forró polgárháború benyomását keltette, lásd utcai demonstrációk, tüntetések, összecsapások stb.

Elmondható tehát, hogy *elszálltak azok a kezdeti remények, melyek abból indultak ki, hogy a népi-urbánus vita lassacskán európaizálódik, s átadja a helyét a konzervatív-liberális szembenállásnak*, igazodva az európai ideológiai trendekhez. Vagyis, egy alapvetően kulturális-értékrendi ellentét politikai-ideológiai ellentétbe fordul át, s ezáltal kezelhetővé válik. Nem ez történt, hanem az, hogy a népi-urbánus vita kulturális-értékrendi eredetét megőrizve, mint immáron nemzeti kontra ultra-liberális konfliktus változott át politikai, pártpolitikai, sőt részben társadalmi törésvonallá.

S itt jutunk el a második mozzanathoz. A népi-urbánus vita eredeti, kezdeti időszakában, tehát a 20. század húszas-harmincas éveiben elsősorban az ország modernizálásáról szólt, az elavult rendi viszonyok megszüntetéséről, a polgárosodás esélyeiről, ezen belül kitüntetetten a parasztság felemeléséről, a parasztpolgárosodásról. Erről írt az egyik oldalon Illyés Gyula, Féja Géza, Veres Péter, Németh László, a másik oldalon Ignó Pál, Zsolt Béla, Fejtő Ferenc, Hatvany Lajos és mások. Vagyis, valószínű társadalmi, szociológiai, gazdasági és szociális problémákról. Igaz, az indulatok már akkor is felizzottak az írások szintjén a „ki tartozik a nemzethez?” kérdése körül, ám mégis, a tárgy folyamatosan a polgárosodás mikéntje volt.

Ezzel szemben, nyolcvan-kilencven évvel később *a népi-urbánus vita társadalmi-gazdasági háttere elkopott, s egyetlen megosztó szemléleti, értékrendi kérdés maradt a középpontban, ez pedig a nemzethez való viszony.* A magyar politikai megosztottság egyik elsődleges kérdésévé vált az, hogy ki a nemzeti, és ki a nem nemzeti. És éppen ezért vált a népi-urbánus vita nemzeti versus ultraliberális ellentété. Már régen nem az a fontos, hogy egyik vagy másik oldalon van jelen több munkavállaló, munkáltató, tulajdonos, vállalkozó, közalkalmazott, mezőgazdasági vállalkozó, paraszt, értelmiségi és szakmunkás, hanem kizárólag az: ki a nemzeti, és ki nem, ki képviseli hitelesen a nemzeti érdekeket, illetve ki árulja el azokat?

S talán mondanom sem kell, mindez életveszélyes, hiszen már önmagában mutatja, hogy Magyarországon nincs konszenzus a legalapvetőbb kérdésekben. (S egyébként ez az oka, hogy ott sincs egyetértés rész kérdésekben, ahol láthatóan közel állnak egymáshoz az állás-

pontok.) Ugyanis a nyugat-európai tapasztalatok világosan mutatják, hogy egy demokrácia akkor konszolidálódik és stabilizálódik, ha a nemzet, a nemzeti érdek mint téma kikerül a politikai vitatémák, törésvonalak közül, mintegy föléemelkedik azoknak. *A békés, demokratikus versengés alapja az, hogy a mértékadó politikai ellenfelek kölcsönösen feltelezik egymásról, hogy nemzeti beállítottságúak, illetve, hogy betartják az alkotmányt és a demokratikus alapnormákat.* Ha ez nincs meg, ha fennáll a kérdés, hogy vannak nemzetellenes, illetve vannak antidemokratikus, diktatórikus politikai pártok és erők, akkor konszolidált viszonyokról korántsem beszélhetünk, akkor valóban fennáll a szétszakadás, a polgárháború veszélye, lásd a Balkánt és Kelet-Európát, esetleg Afrikát.

A fentiekből következően nehéz megegyezni a nemzeti hagyományokban, a nemzeti múltban, a továbbviendő és az elvetendő tradíciók, szokások, intézmények kiválasztásában, a nemzeti érdekek minimumában és a jövőbeli nemzeti célokban és értékekben – hiszen még az sem világos, hogy ki jogosult, és ki nem a nemzeti érdekek védelmére és képviselésére, egyáltalán ki tartozik a nemzethez, és ki nem. Ebből, s döntően ebből a szempontból pedig korántsem előnyös, hogy a népi-urbánus megosztottság mint nemzeti versus ultraliberális konfliktus túlélte önmagát, hiszen e szembenállás kifejezetten a nemzet mint alapkérdés felé tereli a politikai és közéleti ütközeteket, a közbeszédet.

Ugyanakkor nem pusztán a népi-urbánus vita továbbélése az oka a nemzeti-nem nemzeti törésvonal kialakulásának, hanem ettől független körülmények is. Gondoljunk eleve a másik nagy törésvonalra, a kommunizmus-posztkommunizmus (utódpártiság) konfliktusra, amely szintén mély árkokat hoz létre a magyar közéletben, s megint csak az alapvető, gyakorlatilag feloldhatatlan dilemmák felé tereli a figyelmet.

Mindezen túl persze világosan látnunk kell, hogy *nem azért megosztott az ország, mert megváltozott formában ugyan, de fennmaradt a népi-urbánus vita, hanem azért maradt fenn a népi-urbánus vita, mert az ország, de legalább*

... e szembenállás kifejezetten a nemzet mint alapkérdés felé tereli a politikai és közéleti ütközeteket, a közbeszédet.

Fricz Tamás – Népi-urbánus vita – még mindig?!

is annak politikai élíje gyökeresen megosztott. Ne egy vitát tegyünk tehát felelőssé a kialakult helyzetért, a hideg vagy nem olyan hideg polgárháborús viszonyokért, hanem *a konkrét politikai szereplők konkrét lépéseit kell megvizsgálni ahhoz, hogy a felelősségi viszonyokat meg tudjuk állapítani.* Annak a megállapítása, hogy a népiek, nemzetiek, illetve az ultraliberálisok és támogatóik, tehát pártpolitikai szinten a Fidesz, a KDNP, az MSZP, LMP, Jobbik stb. egyaránt és egyenlő szinten felelősek a politikai és közéleti háború kialakulásáért, lapos és semmitmondó megállapítás, és ráadásul nem is igaz. A társadalmi állapotokat vizsgáló elemzés nem attól lesz tárgyilagos, hogy középen egyenlegezünk, 50–50 százalékban bíráljuk az egyik és a másik oldalt is, s ezzel mintegy az elfogulatlanság látszatát keltjük. Az igazság ugyanis csak a legritkább esetben van középen, s a jelenlegi magyar helyzetben sincs ott. Ennélfogva, aki elemző, és bizonyos, közös és elfogadott értékeket magáénak vall, mint szabadság, demokrácia és nemzet, elemzéseinek eredményeként meg kell mondania, hogy ezek az értékek miért és hogyan kerültek veszélybe. S ha valaki maximum csak azt meri mondani, hogy a kialakult rossz magyarországi állapotokért a politikai oldalak egyaránt és egyformán felelősek, valójában nem mondott semmit, sőt, ami rosszabb, nem vállalta az elemző kötelességét: a tények kritikai analizését.

Éppen ebből kiindulva hangsúlyoznám, hogy korántsem tartom egyformának a két politikai és világszemléleti tábor felelősségét a kialakult válsághelyzetért. Úgy vélem, a rendszerváltás óta az urbánus, avagy ultraliberális tábor lényegesen többször és sokkal mélyebben sértette meg a demokrácia, a szabadság és a nemzet értékeit, különös tekintettel a 2002 és 2010 közötti nyolc évre, amikor is e tábor a kormányzati hatalmat gyakorolta. Ebből fakadóan pedig a „béküljünk végre meg”, „egyezzünk ki”, vagy a „szeressük egymást gyerekek”-féle érvelések álságosak és hamisak. Ennél lényegesen egyszerűbb és a demokrácia szellemével egyezőbb megoldás, ha a politikai váltógazdálkodás lehetőséget teremt a másik oldalnak arra, hogy nemzet és demokrácia iránti elkötelezettségét bebizonyítsa.

S végül szólni kell a harmadik elemről is, amely szintén fennmaradt egészen napjainkig, s ez pedig a népi-urbánus, vagy nemzeti-ultraliberális ellentét részleges összefüggése a zsidóság helyzetével, szerepével. A kezdeti időkből, a húszas-harmincas évek vitáiban erőteljesen jelen volt a zsidó–magyar kérdés, mégpedig nem elvontan, hanem a modernizálódáshoz kapcsolódó-

Polgári Szemle · 8. évfolyam 3–6. szám

an. Jelesül, ki, milyen társadalmi vagy vallási-etnikai csoport, nemzetiség stb. hozza létre Magyarországon a modern polgári társadalmat, ki irányítsa ezt a folyamatot, az Európához való közeledést? A zsidó–magyar téma tehát gazdasági, társadalmi és intézményes, tehát közvetetten hatalmi kérdésekkel függött össze, azzal jelesül, hogy ki határozza meg a polgárosulni vágyó Magyarország arculatát. A vita már akkor is elmergesedett és indulatokat szított, amit a második világháború kitörése, a holokauszt, majd a Rákosi- és a Kádár-korszak szorított részlegesen-ideiglenesen háttérbe.

Azt látjuk azonban, hogy a feloldatlan dilemma a rendszerváltás éveiben felszínre került, s egy néhány évig tartó visszahúzódnás után az utóbbi években ismét érzékelhetővé vált; ahogy Engels írta egyszer más összefüggésben, „ismét előállt a régi szemét”. A vita eredeti és jelenlegi tartalma között azonban némi eltérés mutatkozik – azonban korántsem kedvező irányban. Az „ösidőkben”, tehát a húszas-harmincas években döntően azt járták körbe a szerzők Németh Lászlótól Zsolt Béláig, hogy vajon ki teremti meg Magyarországon a polgári társadalmat, tehát a megközelítés elsősorban társadalmi csoportok és etnikumok, nációk (például parasztság, vidéki és városi, valamint fővárosi polgárság, zsidóság, németiség, csehek stb.) strukturális és kulturális helyzetére vonatkozott. Ennek alapjai abból a társadalmi tényből eredtek, hogy a zsidóság – és kisebb részben a németiség – meghatározó szerepet játszott a városi, fővárosi polgárság kialakulásában, jelentős volt a részvételi aránya a nagytőkében, a pénzvilágban és a kereskedelemben, s nem kevésbé fontos, hogy a polgári társadalom kulturális szférájában is markánsan jelent meg. A népiek, *illetve annak radikális szárnya* akkoriban azt érezte, hogy a magyarság mint többségi nemzet kiszorul abból a polgári társadalomból, mely a jövőről szól, így a zsidó, illetve kisebb mértékben a sváb elem domináns szerephez jut.

A zsidó származású szerzők akkor minderre úgy reagáltak, hogy a népiek egyszerűen antiszemiták, előítéletesek a zsidósággal szemben, holott az igazi kérdés nem az etnikai vagy faji, hanem az: képes-e Magyarország modernizálódni, képes-e polgárosodni, képes-e tőkevagyon felhalmozni. A népieket pedig azért tartották sokszor elavultnak, provinciálisnak és „mucsainak”, mert szinte emocionálisan ragaszkodtak a paraszti mintákhoz, a parasztságból kívánták meríteni a nemzeti erőt a polgárosodáshoz, miközben az urbánusok szerint a falutól semmit sem

Fricz Tamás – Népi-urbánus vita – még mindig?!

lehet tanulni, a mintákat Párizsból és New Yorkból kell hozni, nem Hódmezővásárhelyről vagy a tanyákról.

Mi változott tartalmilag az eltelt kilencven év után? A zsidóság szerepével kapcsolatos vita újra megjelent, nem pusztán csak „szamizdat” formában, s némileg új vonással is bővült – korántsem örömtelien. Egyfelől ugyanis meghatározott *radikális és szélsőséges körökben* újra az a vita tárgya, hogy ki, milyen

... újszerű – bár korántsem örvendetes –, hogy a vitában itt-ott megjelenik a vallási elem is ...

lyen társadalmi, etnikai réteg fogja meghatározni Magyarország karakterét, ki teszi polgárivá, európaivá az országot? Azaz, ki fogja birtokolni az igazi hatalmat? A nemzeti oldal radikálisai és szélsőségesei egyre gyakrabban és egyre nyíltabban fogalmazzák meg ezt a kérdést, amire az ultraliberális oldal

hoz tartozó, zsidó származású szerzők egyre markánsabban reagálnak.

Ami viszont újszerű – bár korántsem örvendetes –, hogy a vitában itt-ott megjelenik a vallási elem is, igaz, csak nagyon szűk, radikális-szélsőséges körökben. Itt már a kulturális jelenlét legmélyebb alapjaiig nyúlnak a vitatkozók, amelynek végén a zsidó és keresztény vallás eredetére utalnak vissza. Arra mégpedig, hogy ki a felelős Jézus keresztre feszítéséért, illetve az Ószövetség és az Újszövetség egyáltalán összeegyeztethető-e, beszélhetünk-e közös zsidó–keresztény hagyományról, avagy csak egyikről és másíkról külön-külön. Talán nem kell különösebben ecsetelnem, milyen esélyek vannak e kérdéskört illetően a megegyezésre és megbékélésre.

Oda jutottunk tehát, hogy bár a népi-urbánus vitán belül elsődleges szerepet játszik a ki a nemzeti, ki a nem nemzeti kérdése etnikai felhang nélkül, mégis behunynánk a szemünket, ha nem vennénk észre, hogy a vita etnikai, vallási vonulata nem tűnt el teljesen. Ha ezt letagadnánk, elvonnánk magunktól az esélyt, hogy valaha is – ahogy József Attila írta – rendezni tudjuk végre közös dolgainkat.

Írásom címében feltettem a kérdést: népi-urbánus vita – még mindig?! A válaszom pedig egyértelmű: igen, még mindig. S ez nem jó hír az országnak, mert amíg e vita ebben a formájában jelen marad – pontosabban: *ebben a formájában* marad jelen – a közéletünkben, addig egységes nemzetté sem tudunk válni, s nemzettudattal, nemzeti értékeinkkel kapcsolatos vitáinkban sem tudjuk a közös nevezőket megtalálni.

JEGYZETEK

- ¹ Fricz Tamás: *A népi-urbánus vita tegnap és ma*. Politikatörténeti füzetek, Napvilág Kiadó, Budapest, 1997.
- ² Immanuel Wallerstein: *A modern világgazdasági rendszer kialakulása*. Gondolat, Budapest, 1983.
- ³ Vö. Szűcs Jenő: *Vázlat Európa három történeti régiójáról*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983.
- ⁴ Vö. Szabó Miklós: *Magyar nemzettudat-problémák a huszadik század második felében*. In: Politikai kultúra Magyarországon 1896–1986. Medvetánc Könyvek, Atlantisz Kiadó, Budapest, 1989.
- ⁵ Lásd erről Kulin Ferenc: *A nemzeti egység aktuális problémái*. In: Kulin Ferenc: *A tét*. Interjúk, esszék a nemzetről és a rendszerváltásról. Bagolyvár, Budapest, 1994.
- ⁶ *A népi-urbánus vita dokumentumai 1932–1947*. Szerk.: Nagy Sz. Péter, Rakéta, 1990.
- ⁷ Ignotus Pál egy jellemző mondata még a harmincas évekből: „A liberalizmus ma magyar parancs – nem mert magyar hagyomány, hanem mert magyar szükség.” Ignotus Pál: *Idegen gondolatok és intézmények*. In: *Mi a magyar most?* Cserépfalvi–Gondolat–Tevan, Budapest, 1990. A könyv alapjául a Pantheon Kiadó 1937. évi első kiadásának szövege szolgált. 20. o.
- ⁸ Vö. Stein Rokkan: *Die vergleichende Analyse der Staaten und Nationenbildung. Modelle und Methoden*. In: *Theorien des sozialen Wandels*. Szerk.: Wolfgang Zapf, Köln–Berlin, 1970, 228–252. o.
- ⁹ Schlett István: *A politikai tagoltság determinánsai Magyarországon*. In: *Politikai kultúra és állam Magyarországon és Cseh-Szlovákiában*. Szerk.: Papp Gábor, T-Twins Kiadó, Budapest, 77. o.
- ¹⁰ Kulin, *A tét*, i. m. 28. o.
- ¹¹ Kovács Éva: *Indulatok a mai népi-urbánus vitában*. 2000, 1994/8., 17. o.
- ¹² Seymour Martin Lipset–Stein Rokkan: *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York, 1967.
- ¹³ Csoóri Sándor: *Nappali hold*. Hítel, 1990. szeptember, 5–6. o.
- ¹⁴ Csoóri Sándor: *A mélypont. Válasz Kertész Ákos nyílt levelére*. Magyar Nemzet, 1990. október 6.

TOVÁBBI FELHASZNÁLT IRODALOM

Balogh Sándor: *A népek külpolitikai nézetei*. In: *A népi mozgalom és a magyar társadalom*. Szerk.: Sipos Levente, Tóth Pál Péter, Napvilág Kiadó, Budapest, 1997.

Fricz Tamás – Népi-urbánus vita – még mindig?!

- Békés Márton: *Németh László politikai platonizmusa. Kommentár, 2007/2.*
- Bibó István: *A magyar demokrácia válsága; A kelet-európai kisállamok nyomorúsága; Eltorzult magyar alkot, szakutcsás magyar történelem; Zsidókérdés Magyarországon 1944 után.*
In: Válogatott tanulmányok I–II–III. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986.
- Borbándi Gyula: *A magyar népi mozgalom.* Püski Kiadó, Budapest, 1989.
- Fejtő Ferenc: *Budapesttől Párizsig.* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1990.
- Domokos Mátyás: *Nép, Volk, Peuple – akkor és most.* In: *Eszmék, viták, elemzések.* Kortárs Kiadó, Budapest, 1997.
- Csizmadia Ervin: *Ösztön és politika. Makkai János és a magyar reformjobboldal a két háború között.* Új Mandátum, Budapest, 2001.
- Fricz Tamás: *Egy vita, amely „beépült”. A népi-urbánus ellentét az ezredfordulón.* Szombat, 1999. május.
- Gombos Gyula: *A harmadik út.* Püski Kiadó, Budapest, 1990.
- Görömbei András: *A magyar népi irodalom.*
www.dura.hu/html/mindentudas/gorombeianndras.htm
- Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és a nacionalizmus története.* Osiris Kiadó, Budapest, 2007.
- Kiss Gy. Csaba: *A haza mint kert.* Nap Kiadó, 2005.
- Kovács Gábor: *A népi mozgalom helye a politikai eszmetörténetben.* Beszélő, 2005/6.
- Körösényi András: *Ideologikum és pragmatizmus. Újjáéledő politikai tradíciók a nyolcvanas évek Magyarorszáján.* In: *A Magyar Politikatudományi Társaság Évkönyve,* 1989, 63–71. o.
- Köves Slomo: *Szakítsunk a megszokott szöveggel! Népszabadság,* 2010. január 26.
- Lányi Kamilla: *Bibó István harmadik útjai.* Világosság, 2002/2–3.
- Miszlivetz Ferenc: *Vadkelet-party.* Savaria University Press, Szombathely, 1995.
- Népiek és urbánusok – egy mítosz vége?* Századvég, 1990.
- N. Horváth Béla: *Egyniség és valóság – tanulmányok József Attiláról.* Nap Kiadó, Budapest, 2006.
- N. Horváth Béla: *„Sznobok és parasztok”. 1934.*
http://irodalom.elte.hu/villanyspenot/index.php/1934:_sznobokesparasztok
- Papp István: *Népi-urbánus közeledés?* Kommentár, 2007/2.
- Paul Piccone: *Postmodern Populism.* Telos, 103, Spring 1995.
- Pomogáts Béla: *Két Magyarország.* Magyar Nemzet, 1992. március 16.
- Radnóti Sándor: *A populizmusról.* Kritika, 1992. június.
- Rainer M. János: *Elveszett nemzedék, és ami utána következik.* Mozgó Világ internetes változata, 2008. március. www.mozgovilag.hu/2008/03/16rolrol2.htm
- Salamon Konrád: *A harmadik út kísérlete.* Eötvös Kiadó, Budapest, 1989.
- Szabó Miklós: *A lakitelki gondolat.* Magyar Narancs, 1992. október 15.

Polgári Szemle · 8. évfolyam 3–6. szám

- Széchenyi Ágnes: „Nincs itt törés annak számára, aki a népért küzd.” A „népiek” viszonya a Horthy-Magyarország politikai elitjéhez. *Mozgó Világ*, 1994/7.
- Szegedy-Maszák Mihály: *Konzervativizmus, modernség, népi mozgalom*. 2000, 1993. szeptember.
- Szilágyi Ákos: *Vox populi, vox dei*. *Kritika*, 1990/6.
- Tamás Gáspár Miklós: „...ahogyan forgószélben viselkedik az ember...” Széchenyi Ágnes interjúja, *Valóság*, 1992/10.
- Tőkéczi László: *Urbánusok és népiek*. *Magyar Nemzet*, 1993. július 27.
- Veres András: *Magyar–zsidó irodalom: definíciós kísérlet*. In: *Távolodó hagyományok*. Balassi Kiadó, Budapest, 2003.